

חלומות בראשית

מים ראשונים: ספר בראשית משופע בחלומות: חלום אבימלך, יעקב (פעמיים), לבן, יוסף, שר המשקים ושר האופים, פרעה. בספרים שמות וויקרא אין אזכור כלל של חלומות. בספר במדבר יש אזכור אחד בעת שהקב"ה סונט באהרון ומרים בפרשת האשה הכושית: "וַיֹּאמֶר שְׁמֵעוּ נָא דְבָרֵי אִם יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם ה' בְּמִרְאָה אֱלֹהֵי אֶתְדַע בְּחִלּוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ: לֹא כֵן עֲבָדֵי מֹשֶׁה ... פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בּוֹ וּמִרְאָה וְלֹא בְחִידַת וְכוּ' " (במדבר יב ו-ז). בספר דברים מוזכר החלום בהקשר של פרשת הנביא: "כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נְבִיא או חֵלֶם חֵלּוֹם וְנָתַן אֱלֹהִים אוֹת או מוֹפֵת" (דברים יג ב). בנביאים ובכתובים מופיעים חלומות אצל גדעון (שופטים פרק ז), שלמה (מלכים א פרק ג), ישעיהו פרק כט חלום החזון על אריאל, ספר ירמיהו בהיבט שלילי של נביאי שקר (פרקים כג כט) - מה שמזכיר את ספר דברים, ואל פרק ג בהיבט חיובי: "זַקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּ", איוב פרק כ: "כחלום יעוף", ופרק לג: "בחלום חזיון לילה" ועוד. עוד נמצא החלום בקהלת פרק ה: "כִּי בֹא הַחֲלוֹם בְּרֹב עֵינָיִךְ", וכמובן בספר דניאל בהקשר של חלום נבוכדנצאר המזכיר את חלום פרעה בפרשתו. נתמקד בדף זה בחלומות ספר בראשית, בו מופיע נושא זה בצורה בולטת ביותר. 48 פעמים נזכר השורש חל"ם בספר בראשית.

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים וּפְרָעָה חֵלֶם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיָּאֵר: ... וַיִּשָּׁן וַיַּחֲלֶם שְׁנֵית וְהִנֵּה שֶׁבַע שַׁבָּלִים עֹלּוֹת בְּקִנְיָה אֶחָד בְּרִיאֹת וְטֹבוֹת: ... וַיִּיקֶץ פְּרָעָה וְהִנֵּה חֵלּוֹם: וַיְהִי בַבֶּקֶר וַתִּפְעַם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטָמֵי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיִּסְפֹּר פְּרָעָה לָהֶם אֶת־חֲלֹמּוֹ וַאֲיִן־פִּתְוֵהוּ אוֹתָם לַפְּרָעָה: (בראשית פרק מא).¹

בראשית רבה נב ה, פרשת וירא – חלום אבימלך

"ויבוא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה" (בראשית כ ג)² – אמר ר' יוסי: אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בשעה שדרך בני אדם לפרוש זה מזה", זהו שכתוב: "בשעֵיפִים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים" (איוב ד יג), "ואלי דבר יגונב" (שם ד יב). מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם? רבי חנינא בר פפא אמר: משל למלך שהיה נתון הוא ואוהבו בטרקלין ווילון מתוח ביניהם. כל זמן שהיה רוצה לדבר עם אוהבו היה מקפל את הווילון ומדבר עמו. אבל לנביאי אומות העולם אינו מקפל אותן, אלא מדבר עמהם מאחרי הווילון. ורבותינו אומרים: למלך שהיה לו אישה ופילגש. כשהוא הולך אצל אשתו, הוא הולך בפרהסיא, וכשהוא הולך אצל שפחתו, הולך במטמוניות. כך, אין הקב"ה נגלה על אומות העולם אלא בלילה: "ויבא אלהים אל בלעם לילה" (במדבר כב כ), "ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה" (בראשית לא כד), "ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה".³

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת תולדות - ויצא פרק כח פסוק יב – חלום יעקב

"ויחלום והנה סולם מוצב ארצה". דע כי כל חלומות מצינו פתרונם, חוץ מן חלום זה שאין לו פתרון בתורה, ואף על פי שהחלום זה ראשון לכל החלומות. כי מה שנאמר באבימלך אינו חלום שצריך פשר, כי אם הוכחה

¹ אחת עשרה פעמים מוזכר "חלום" או הפועל חל"ם בתחילת פרק מא בפרשתנו (לא כולל אזכור החלומות ששר המשקים מזכיר). לצד חלומות יוסף וחלום נבוכדנצאר שבספר דניאל, חלום פרעה הוא מהחלומות הגדולים שמצויים במקרא. חלום שפתרונו עיצב את תולדות מצרים ובית יעקב. בעקבות חלום זה, שהוא האחרון בספר בראשית, נבקש לחזור קצת אחורה להתחקות אחר חלומות אחרים של ספר בראשית שהוא כאמור ספר המשופע בחלומות.

² זה החלום הראשון בתורה.

³ זה היחס גם ללבן כנדרש במקבילה בבראשית רבה עד ז. וראש לכולם הוא בלעם שהוא חורג מספר בראשית ולפיכך לא נדון עליו כאן. הקב"ה נגלה על אומות העולם, ולא רק על אדם כבלעם שעליו נאמר שיש דברים בהם הוא גדול אפילו ממש (ראה דברינו [יודע דעת עליון](#) בפרשת בלק), ולא רק על מלך כאבימלך, אלא גם על פשוטי עם גויים. גם על רשעים כבלעם ולבן. בא המדרש ומעביר מסך (וילון) כבד בין ההתגלות לנביאי ישראל לנביאי אומות העולם. הראשונים הם האשה אליה הולכים באופן גלוי ובשעות היום. האחרונים הם הפילגש או השפחה, אליהן הולכים במסתור הלילה. הראשונים: "בלשון חיבה בלשון קדושה בלשון שמלאכי השרת מקלסין אותו", האחרונים: "בחצי דיבור", במקרה ("ויקר אלהים אל בלעם"). וכבר הרחבנו לדרוש על דיבור הקב"ה עם אבימלך בדברינו [הגוי גם צדיק תהרוג](#) בפרשת וירא, שם בולט הדיאלוג שבין אבימלך לקב"ה, במקרא ובמדרש. החלום איננו חד-צדדי ולאבימלך יש טענות לא-פשוטות והקב"ה עונה לו. וכלשון מדרש פסיקתא רבתי פרשה מב: "אע"פ שאני גוי אני ירא שמים ... אם הורגני אתה אם גוי תהרוג גם צדיק תהרוג, אם הורג אתה לאבימלך הרוג אף לאברהם". ולא נחזור על הדברים כאן.

היתה⁴ ... אבל החלומות שצריכין פשר דבריהם לשבעה זמנים,⁵ וזה ראשון. ושני לו חלום יוסף ונתפטר לו: "הבוא נבוא אני ואמך ואחידך" (בראשית לו י) וכן של חלומות: "המלוך תמלוך עלינו" (שם שם ח).⁶ זמן שלישי לו, חלומות של פרעה ופירושו ז' שנים. זמן רביעי לו, חלומות של שר המשקים ושר האופים, פתרונם כאשר פתר יוסף. זמן חמישי לו, חלום צליל שעורים המתהפך במחנה מדין, פתרונו חרב גדעון. זמן ששי לו, חלומות של נבוכדנאצר ופירושו ד' מלכיות. זמן שביעי לו, חלום דניאל.⁷ ללמדך כי החלום הזה פירושו על התורה והוא נבואה, לפיכך אין לו פתרון, כי על מתן תורה היה חלום זה, שנאמר: "ויחלום והנה סולם מוצב ארצה".⁸

בראשית פרק לא פסוקים י-ג – חלום העתודים

וַיְהִי בַּעַת יַחַס הַצֶּאֱן וְאֶשָּׂא עֵינַי וְאָרָא בְּחִלּוּם וְהִנֵּה הַעֲתָדִים הָעֹלִים עַל הַצֶּאֱן עֲקָדִים נִקְדָּים וּבְרָדִים: וַיֹּאמֶר אֲלֵי מַלְאָךְ הַאֱלֹהִים בְּחִלּוּם יַעֲקֹב וְאָמַר הֲיִנִּי: וַיֹּאמֶר שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל הַעֲתָדִים הָעֹלִים עַל הַצֶּאֱן עֲקָדִים נִקְדָּים וּבְרָדִים כִּי רְאִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לָךְ עֹשֶׂה לָּךְ: אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל אֲשֶׁר מִשְׁחַתְּ שָׁם מִצֵּבָה אֲשֶׁר נִדְרַתְּ לִי שָׁם נִדָּר עֲתָה קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרֶץ מִלְדָּתְךָ:⁹

מדרש תנחומא פרשת ויצא סימן יב – חלום לבן

"ויבוא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה" - זה אחד משני מקומות שטמא הטהור כבודו בשביל הצדיקים. כאן, ובמקום אחר: "ויבוא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה" (בראשית כ) - בשביל שרה.¹⁰

⁴ הוכחה = תוכחה. וכך גם הדיבור של ה' והחלומות אצל אבימלך שראינו לעיל ואצל לבן שנראה להלן. וכך גם להבדיל אצל צדיקים כאהרון ומשה בפרשת האשה הכושית, שנאמר: "במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו" (במדבר יב ו), בקטע שהשמטנו.

⁵ שבעה מקרים, שבע פעמים.

⁶ היינו שאחי יוסף הכועסים עליו בעצם פשרו או פתרו בלא יודעין את החלום של יוסף, שהוא עתיד לעלות לגדולה.

⁷ פסיקתא זוטרתא מקדים וסוקר את חלומות בראשית (חוץ מאחד, מהו?) עליהן נרחיב מעט להלן וגולש גם לחלומות גדעון ונבוכדנצר ומסביר שלכולם יש פתרון או פשר שמופיע בכתובים. שים לב שאין פשר לחלום דניאל. ואז הוא חוזר לחלום יעקב שאין לו פשר בתורה, אבל יש לו פשר במדרשים ובמפרשים.

⁸ לחלום יעקב אין פתרון משום שהוא על התורה עצמה. לפיכך כיסתה אותו התורה ולא גילתה לנו פשרו. מה שכמובן עושים המדרשים והפרשנים. ראה למשל מדרש בראשית רבה סח יב: "ויחלום והנה סולם מוצב ארצה. תני בר קפרא: אין חלום שאין לו פתרון. והנה סולם - זה הכבש. מוצב ארצה - זה מזבח. וראשו מגיע השמימה - אלו הקורבנות שריחן עולה לשמים. והנה מלאכי אלהים - אלו כהנים גדולים, עולין ויורדין בו, שהם עולים ויורדים בכבש ... רבנן פתרון ליה בסיני: ויחלום והנה סולם - זה סיני, מוצב ארצה - ויתיצבו בתחתית ההר, וראשו מגיע השמימה - וההר בוער באש עד לב השמים". ראה גם הפתרון שמציע מדרש ויקרא רבה כט ב בפרשת אמור: "ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו ... הראהו שרה של בבל עולה ויורד, ושל מדי עולה ויורד, ושל יוון עולה ויורד, ושל אדום עולה ויורד, אמר לפניו: רבון העולמים, כשם שיש לאלו ירידה כך יש לי ירידה? אמר לו הקב"ה: אל תחת, עלה שאת עולה ואין את יורד. ואעפ"כ נתיירא ולא עלה". ויש כמובן עוד פירושים רבים לחלום סולם יעקב. ראה דברינו [סולם – סמל יעקב](#) וכן [עולים ויורדים](#) בפרשת ויצא. ולהלן נראה אולי פשר נוסף לחלום יעקב.

⁹ ראה פירוש רמב"ן על הפסוק שמדגיש את העוול שלבן עושה ליעקב: "והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכורתו, ויעשה הנולדים כמראה אשר יצטרך אליו יעקב. ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה' שיוגב (משלי כט כה)". ראה גם דבריו בספר האמונה והבטחון פרק טו: "ודע כי כשראה יעקב את המראה בחלום ידע כי הבורא עושה לו כדי שלא ירמה אותו לבן ... ואחר שראה כי מן השמים עוזרים אותו הציג המקלות ההם ... כדי לכסות הנס ולהעלים אותו ... הבין יעקב כי לצורך דמיון ומשל נאמר לו ... והלך ועשה הכל בנבואה ... וכן יעקב נשא עיניו בחלום וראה את העתודים העולים על הצאן ... והבין כי הוא צווה לעשות דבר להיות סבה לנס". וראה עוד פירוש הכתב והקבלה (הרב יעקב צבי ב"ר גמליאל מקלנבורג, מאה 19, לימים גם רבה של העיר קניגסברג): "אף שהחלום מורה לחולמו איזו גדולה וטובה, עדיין אפשרי הוא להתבטל עד בוא הפותר האמתי ופותר את המכוון ומוציאו בשפתיו ... כן יעקב כאשר ראה בחלום העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים עשה מעשה המקלות להחליט קיום החלום". ופירוש רא"ם על הפסוקים הנ"ל גם מציין שמלאכים הגשימו בפועל את חלום יעקב והביאו ממש את העתודים העקודים והנקודים מעדריו של לבן לעדריו של יעקב. אבל פסוקי התורה הם ברורים! יעקב מספר לרחל וללאה את חלומו, הרבה אחרי שפיצל את המקלות והצליח להערים על עורמתו של לבן! המלאך הנגלה ליעקב בחלום העתודים בא להזכיר לו את נדרו בבית אל ושהגיעה השעה לחזור לארץ אבותיו. אזכור העתודים בא רק לומר ליעקב: מספיק העיסוק ברכוש, הגיעה השעה לחזור ארצה. זה חלום שיבה לארץ ולא ידענו מדוע התמקדו הפרשנים והמדרשים (ראה גם בראשית רבה עד ג) בעתודים ובתחמוני לבן ויעקב.

¹⁰ כאן חוזרים המדרשים והפרשנים בכל עוז על פחיתות הדיבור בחלום של הקב"ה ללבן שאינו אלא תוכחה ואזהרה, דיבור של גריעות, טומאה וכו', אלא שהכל לכבוד הצדיק שהוא כאן יעקב. השווה עם שמות רבה טו שאומר שהקב"ה נגלה במצרים "במקום גבוה זה וטומאה" בשביל כבודם של ישראל (בדברינו בשביל מי נגלה הקב"ה במצרים בפרשת בא). חזרה לנושא חלום לבן, ראה רמב"ן בראשית מו א, כחלק מפירושו הרחב בנושא החלומות, שמפנה לתרגום אונקלוס על הפסוק: "ועוד נזהר אונקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (לעיל כ ג), ויבא אלהים אל לבן בחלום (לעיל לא כד) - ואתא מימר מן קדם ה' ". היינו, הייתה כאן אמירה (אמנם מאת ה') אבל לא התגלות! אבל בפשט הכתוב אין זה כך. ראה רשימת שמות אלוהות ואדנות במסכת סופרים פרק ד מי מהם הוא קודש ומי חול, אבימלך ולבן לא רשומים שם ובפשטות הם שמות קודש בהקשר שלהם. (ראה שם בהלכה יא התייחסות ללוט). ראה גם פירוש אברבנאל בראשית ראש פרק מא: "והנה התורה העידה שבאה הודעה אלהית לאבימלך בחלום הלילה על דבר שרה וכן לבן על דבר יעקב. והשווה הכתוב ענין החלומות לנבואה באמרה (דברים יג א) כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום ... וזה ממה שיוורה שהחלומות הם מהשפע העליון וההודעה האלהית, וכמו שנראה מחלומות שר המשקים ושר האופים ומחלום פרעה ומחלומות נבוכדנצר שכולם נתקיימו להיותם הודעות אלהיות וכמאמר יוסף:

מסכת ברכות דף נה עמוד א – חלום יוסף

"הַנְּבִיא אֲשֶׁר אֶתּוֹ חֲלוֹם יְסַפֵּר חֲלוֹם וְאֲשֶׁר דִּבְרֵי אֶתּוֹ יְדַבֵּר דְּבָרֵי אֲמִתּוֹ מִה לְתַבֵּן אֶת הַבָּר נְאֻם ה' " (ירמיהו כח) 11 - וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום? אלא אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כשם שאי אפשר לָבֵר בלא תָבֵן - כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים. אמר רבי ברכיה: חלום, אף על פי שמקצתו מתקיים - כולו אינו מתקיים, מנא לן - מיוסף דכתיב: "והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוויים לוי", וההיא שעתא אמיה לא הוות (ואותה שעה אמו לא הייתה). 12.

בראשית פרקים מ, מא - חלומות שר המשקים ושר האופים

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חֲלַמְנוּ וַיַּפְתָּנוּ אֵין אֶתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לְאֱלֹהִים פָּתַרְנִים סִפְרוּ נָא לִי: ... וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פָּתַרְנוּ שְׁלֵשֶׁת הַשָּׁרְגִים שְׁלֵשֶׁת יָמִים הֵם: ... וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פָּתַרְנוּ שְׁלֵשֶׁת הַסֵּלִים שְׁלֵשֶׁת יָמִים הֵם: ... וַנַּחֲלֶמָה חֲלוֹם בְּלִילָה אֶחָד אֲנִי וְהוּא אִישׁ פָּתַרְנוּ חֲלַמְנוּ וַיֹּאמֶר לָנוּ אֶת חֲלַמְתֵּינוּ אִישׁ פָּתַרְנוּ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כִּן הָיָה וכו'. 13.

בראשית רבה פרשה פט, פרשת מקץ – חלום פרעה

סימן ד: "ופרעה חולם" (בראשית מא א) - וכל הבריות אינם חולמים? בתמיה! אלא חלום של מלך של כל העולם כולו הוא. 14.

"ופרעה חולם" - א"ר יוחנן: הרשעים מתקיימים על אלוהיהם: "ופרעה חולם והוא עומד על היאור", אבל הצדיקים אלוהיהם מתקיים עליהם: "והנה ה' נצב עליו". 15.

את אשר האלהים עושה הראה את פרעה". בקיצור, חלומות גויים ודיבור אלוהי איתם, אינו דבר שניתן לזלזל בו. ושיטת אברבנאל לגבי החלומות צריכה עיון בנפרד.

11 פסוק זה נאמר בירמיהו בהקשר נביאי שקר וחלומותיהם השקריים: "הַנְּבִיאִים בְּשֵׁמִי שִׁקְרָה לְאֹמֵר חֲלַמְתִּי חֲלַמְתִּי ... הַחֲשָׁבִים לְהַשְׁפִּיחַ אֶת עַמִּי שְׁמִי בְּחִלּוּמָתָם אֲשֶׁר יִסְפְּרוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ וכו' ". ראה אמנם איך פירוש מצודת דוד שם מרכז מעט את דבריו החריפים של ירמיהו: "מהראוי שהנביא אשר אתו חלום פשוט ודמיוני יספרנו בדרך ספור חלום בעלמא ... ומי אשר בחלום אדבר בו הוא ידבר דבר ויאמת אותו ... מה ענין תבן להדמותו עם הבר - מה ענין חלום דמיוני להדמותו עם חלום נבואי".

12 אין בעל חלומות גדול מיוסף, הן כחולם והן כפותר. ארבע עשרה פעמים נזכר השורש חל"ם בהקשר לחלומות יוסף. ומי לא דרש ומה לא כתב על חלומות אלה? כולל הרעיון שכל מהלך הדברים הקשה בפרשות וישב-מקץ-ויגש היה על מנת להגשים את החלומות ולקיימם (רמב"ן בראשית מב ט, ספורנו שם). והנה בא מדרש זה ואומר שחלומות יוסף הוא המקור לכלל: "אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים". גם בחלום שיש בו ממש (בר), יש תמיד גם פסולת (תבן) ודברים בטלים. מדרש בראשית רבה אמנם מציע שהכוונה היא לבלהה "שגדלתו כאמו", אבל הגמרא לא כך. ראה שם הסוגיה בגמרא שדנה בחלומות רעים וחלומות טובים ובדרכים השונות לפשר אותם, היינו לתת להם פענוח טוב בעצב או בשמחה. בהמשך שם גם הכלל: "כל החלומות הולכים אחר הפה", ר"אין מראים לו לאדם אלא מהרהורי לבו", וסדר הטבת חלום ועוד. אפשר שאם היו יוסף ואחיו עושים כעצתם של רב הונא, שמואל, רב חסדא, אמימר, רבי שמואל בר נחמני ושאר החכמים הנזכרים בגמרא שם והיו 'מפשרים' את חלומותיו של יוסף ומוציאים את התבן מתוך הבר, משוחחים ומטייבים את החלומות, ובשיתוף אבא יעקב, אפשר שלא היו באים לכלל אותה שנה גדולה, ולא מבקשים להרוג את אחיהם, ולא מוכרים אותו לעבד, ולא מצערים כל כך את אביהם, ולא ירדו אבותינו למצרים, ולא נטמאו במ"ט שערי טומאה וכו'. ראה לשון מדרש אגדה (בובר) בראשית פרשת וישב: "לעולם אל ישנה אדם [בנו] בין בניו, שבשביל כתונת פסים שעשה יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים".

13 בחלומות שר המשקים ושר האופים מופיע לראשונה ובדגש גדול השורש פת"ר בהקשר לחלום, ולאחר מכן בדברי פרעה פרעה בדברי פרעה אל יוסף ככתוב: "וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל יוֹסֵף חֲלוֹם חֲלַמְתִּי וַיַּפְתָּנוּ אֵין אֶתּוֹ וַאֲנִי שְׁמַעְתִּי עֲלֶיךָ לְאֹמֵר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לְפָתַר אֶתּוֹ". זה אגב המופע היחיד של שורש זה בתנ"ך! בספר דניאל (פרקים ב, ד, ה) יחזור המונח פש"ר שהוא המקבילה בארמית. על הפתרון כצמוד לחלום כבר עמדו המדרשים והפרשנים ואמרו: "אין החלום הולך אלא אחר פתרונו" (ירושלמי מעשר שני ד ו), ובבראשית רבה בשנינו לשון: "הכל הולך אחר הפתרון", ובמדרש ספרי במדבר קיט: "אין חלום אלא שיש לו פתרון", ובבראשית רבה פח ד: "החלום ופתרונו של חלום חבור". עוד ראה פירוש אבן עזרא בראשית מ יב: "ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום", מה שמסביר את השימוש הממוקד בשורש פת"ר במקרא. וכבר הרחבנו בנושא חלומות שר המשקים ושר האופים בדברינו [איש כפתרון חלום](#) בפרשת וישב. ראה הסוגיה בגמרא ברכות נה ע"ב שמרבה לעסוק בפתרון או בפשר חלומות: "הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ופתרונו בפני שלושה", "עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים, ופעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה - וכולם נתקיימו בי" ועוד. הכל מבוסס על חלומות שר המשקים ושר האופים שם נזכר פת"ר לראשונה ולאחרונה בהקשר עם חלום. ומהם נבוא לחלום פרעה ופתרונו בפרשתנו.

14 כך גם בחלום נבוכדנצר שהיה "קוזמוקרטור" (שיר השירים רבה ג) וכך גם עפי" המדרשים באחשוורוש שנדדה שנתו (מגילה טו ע"ב, ראה גם אסתר רבה ח ה). חלום של מלך יש לו משמעות רחבה. ובזכות חלום זה גם זכה יוסף לגדולה, כדברי מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ט: "ולא מלך אלא ע"י חלום, שנאמר: ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם", ומדרש בראשית רבתי פרשת וישב: "ללמדך שלא חלמו אלא כדי לתן גדולה ליוסף עם מלך מצרים ע"י חלומותיהם". הכל התחיל מחלומות שר המשקים ושר האופים. כאן אנו חוזרים לחלום חולם יעקב ולהצעת נוספת לפתרונו (ראה הערה 8 לעיל), ע"י השוואה נגדית עם חלום פרעה. פרעה רואה עצמו ניצב על אלוהיו, הוא היאור שהמצרים סגדו לו. אבל יעקב רואה את הקב"ה נצב עליו - הקב"ה עומד על גביהם של הצדיקים שנושאים את שמו ומפרסמים את מלכותו בעולם! חלום פרעה מפשר או פותר את חלום יעקב. בכך נסגר מעגל החלומות בספר בראשית, מהחלום האחרון לחלום השני (הראשון לשיטות מסוימות) שבתחילת הספר.

סימן ה: "ויהי בבוקר ותפעם רוחו" - כאן אתה אומר: "ותפעם רוחו" ולהלן הוא אומר: "ותתפעם רוחו" (דניאל ב א). ר' יהודה ורבי נחמיה ורבנן. רבי יהודה אמר: כאן, חלום ידע ופתרונו שאל ממנו ולהלן (בדניאל) החלום ופתרונו.¹⁶

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת מקץ פרק מב סימן ט – החלומות צפים ועולים
 "ויזכור יוסף את החלומות" - כיון שהשתחוו לו אפים ארצה זכר את החלומות: "והנה תסבינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי" (בראשית לו ז).¹⁷

רמב"ן בראשית פרק מב ט

ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם - עליהם, וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו, לשון רש"י.¹⁸ ולפי דעתי שהדבר בהפך, כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת. כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחילה מן החלום הראשון, והנה אנחנו מאלמים אלומים, כי "אנחנו" ירמוז לכל אחיו אחד עשר. ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני. וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחילה.¹⁹

שבת שלום ושמחת חנוכה מחלקי המים

חלומות בְּשִׁלּוֹת יִפְכְּחוּנוּ	חלומות בְּרֵאשִׁית יִקְיֻצּוּנוּ
חלומות זְקָנָה יִסְעָדוּנוּ,	חלומות יְלָדוֹת יִשׁוּבְבוּנוּ,
חלומות שִׁיבָה יְנוּבוּנוּ	חלומות נְעָרוֹת יִלְהִיבוּנוּ
וחלומות אַחֲרֵית יֵאֲסָפוּנוּ.	חלומות בְּגָרוֹת יִמְרִיצוּנוּ,

פְּחִלּוֹם יְעוֹף חָיִינוּ חָיִינוּ

¹⁶ כאן גלשונו לחלום נבוכדנצר ולהשוואה בין יוסף ודניאל כפותרים חלומות. דניאל לכאורה גדול מיוסף משום שידע את החלום ואת פתרונו, בעוד שיוסף רק מצא את הפתרון. נראה שיש כאן שתי גישות מעניינות לפתרון חלום ואין לדעת מי גדול ממי. דניאל מצליח לרדת לסוף דעתו של נבוכדנצר ולספר לו מה בעצם חלם, הפתרון החלום אפשר שקדם לחלום עצמו ויצר אותו. כמו אותו קלע מוכשר שסימן את מעגלי המטרה סביב הפגיעות. יוסף לעומת זאת דרש מפרעה שיחזור על חלומו וינסה להעלות בזכרונו ודיבור זה של פרעה סייע ליוסף לפתור את החלום. או שמא גם הוא עזר לפרעה לשחזר את חלומו ובכך לקלוע לפתרון הנכון. וכבר הקדשנו דף מיוחד לנושא **יוסף ודניאל בפרשה זו**.

¹⁷ האם שכח יוסף את החלומות או שכבר לא היה חשוב לו שיתקיימו, או לא חשב מעולם ברצינות שהם חייבים להתקיים ורק האחים שבאו והשתחוו לפניו עוררו את כל הנושא? אילולי כן, אפשר שהיו החלומות נשכחים ומאומה לא היה קורה? ייתכן שלכך מתכוון מדרש זה. ראה גם מדרש בראשית רבתי פרשת מקץ שמדגיש מה יוסף זכר ומה לא זכר: "ויזכור יוסף את החלומות - זכר מה שהוא עתיד למשול בהם, מה שבקשו להורגו לא זכר. מה שלא דברו עמו לשלום זכר, אבל מה שמכרוהו לעבד לא זכר".

¹⁸ ראה גם פירוש אלשיך על הפסוק שגם אם זכר יוסף את החלום השני בעת המפגש הראשון עם האחים, נמנע להתחשב בו: "הנה היה אפשר יעלה על רוח יוסף כי כאשר נתקיים חלום האלומים שקמה אלומתו ונתקיימה תבואתו ועל ידי כן וישתחוו אלומתו, כן יתקיים החלום השני והוא השמש וירח וכו' ", אבל "היה לו לחוש פן על ידי עלילות דברים יתגלגל שישפילו מעלת אביהם לפניו, על כן אמר ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם וכו' לומר כי לא זכר רק מה שחלם להם ולא מה השני לאביו, ועל ידי שלא זכר לא נתן אל לבו כי אם בחינת אחיו". תיתכן זכירה סלקטיבית. אם את החלום הראשון זכר, את השני השתדל שלא לזכור משום שהיה קשור באביו ובאמו שכבר איננה בחיים. אולי גם זה פתרון של הפרדה בין תבן לבר, ראה לעיל.

¹⁹ זו שיטת רמב"ן שיש עניין חשוב בקיום החלומות, גם את החלום השני ובלי שום הנחות או הפרדה בין החלומות כפי שטוען אלשיך וכפי שניתן אולי להבין ברש"י. זו גם תשובתו לשאלתו המפורסמת: "איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו?" (בהמשך פירוש שם). הצורך בקיום החלומות הוא שמנע מיוסף ליצור קשר עם אביו כל אותם שנים. אין זו סתם זכירה ובוודאי לא אקראית. זו זכירה של קיום! פשרו המלא של החלום הוא קיומו בפועל. בדרך זו הולך ספורנו שמפרש: "ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם. זכר להם את החלומות שבחלום האלומות היו כלם משתחוים ושאלומתו קמה וגם נצבה שלא נפלה אחר שקמה. ולכן רצה שיבואו כולם ויבשרם ויתקיים בו ענין וגם נצבה". אבל אברבנאל לא מסכים עם גישה זו ואומר: "והרמב"ן כתב שזכר את החלומות וראה שלא נתקיימו עדיין והשתדל בקיומם כי ידע כי עכ"פ יתקיימו. וכבר כתבתי שלא היה קיומם בהשתחוואה הגשמית, כל שכן שאף שיכירוהו יתקיימו בהיכנעם והשתחוותם לו מפני גדולתו. ועוד שקיום החלומות היה מוטל על הקדוש ברוך הוא לא על יוסף החולם" (ההדגשה היא שלנו).